

Gjemt og glemt utvandringshistorie:

Mormon-pionerene fra Sandsvær

Av Tor Gervin

Aar 1860 den 17.d December fremmødte for undertegnede Gaardbruger og Enkemand Ole Hansen Evju, 44 1/2 Aar gammel og Pigen Berthe Maria Dyresd. Klippenberg på Evju, som udmeldte sig av Statskirken, da de erklærede at vere bleven Mormoner, efter vel at hav beraadt sig med Gud og Samvittighed.

Bare en snau måned før denne innføringen i kirkeboka for Sandsvær hadde et lite følge begitt seg ned til Evjuevja i Lågen, et sted som på folkemunne i ettertid også skulle bli hetende Mormonerhølen. Vinteren kom tidlig dette året. De måtte lage hull i isen, før de kunne gå ut i det kalde vannet for å la seg døpe.

Mormonervogntog ved Echo Canyon , Utah 1860. (LDS Church History Library)

Hvor mange de var, det vet vi ikke, men de kan ha vært flere enn gårdmannen Ole Hansen på Nordre Evju og tjenestejenta Berte Maria Dyresdatter. Hun kom fra husmannsplassen Klippenberg, som lå på høyre hånd like før man i dag kjører inn på Heistadmoen. Lillesøsteren Anne Helena Dyresdatter, også hun i tjeneste på Nordre Evju, broren Dyre Dyresen og foreldrene Dyre Anundsen Klippenberg og Gjertrud Marie Olsdatter konverterte alle til mormoner.

Utfordret livssynsmonopolet

Den danske mormon-misjonæren Hans Olsen Magleby var i årene 1857-1859 svært aktiv i området Drammen-Eiker-Kongsberg. Han døpte en rekke som lot seg gripe av den nye lære. Det var ikke uproblematisk, selv om Konventikkelplakaten var opphevet i 1842 og det kom en ny dissenterlov i 1845. Konventikkelplakaten hadde forbudt lekmann å tale Guds ord i forsamlinger uten sogneprestens tillatelse, mens den nye dissenterloven åpnet også for andre kristne trossamfunn enn Den norske kirke.

Mormonene kom fra Danmark til Norge i 1851, og opprettet menigheter i Risør, Brevik og Fredrikstad. Alle steder ble det bråk. Ikke bare utfordret mormonene det tradisjonsbundne livssynsmonopolet, de opererte i strid med lov og rett. Høyesterett fastslo i 1853 at tilhørige til Jesu Kristi Kirke av Siste Dagers Hellige ikke var å anse som kristne. Hans Olsen Magleby har i en dagbok skildret ikke bare utøvelsen av sin gjerning, men også hvordan han ble arrestert 26 ganger, ofte med soning på vann og brød.

Mormonene hadde det ikke greit i Amerika heller. Der hadde Joseph Smith, som skulle bli opphøyd til profet, fått en åpenbaring og i 1830 dannet et nytt kirkesamfunn i New York. Men mormonene ble forfulgt og drevet vestover. Joseph og broren Hyrum ble drept av mobben, mens de satt i fengsel i Nauvoo, Illinois. Under ledelse av Brigham Young ble det i 1846 foretatt evakuering av mange tusen til Missouri River, på grensen mellom Iowa og Nebraska. Der tilbragte de vinteren under svært kummerlige forhold.

Våren 1847 reiste 148 pionerer med Brigham Young i spissen fra Winter Quarters, som lå ved Florence i dagens Omaha, Nebraska. Etter mye slit over de store slettene og fjellene kom de til Salt Lake-dalen, hvor mormonene kunne leve i fred og fordragelighet med hverandre og dyrke Gud slik de selv ønsket.

I det første følget til Utah var det med en norsk kvinne, Ellen Sanders Kimball, gift med Heber Kimball. Han regnes som den tredje i rekken av de store mormoner, en fargerik personlighet, misjonær til England i 1837 og en av grunnleggerne av Salt Lake City. Heber Kimball hadde 65 barn med 17 av sine 43 koner!

Ellen Sanders Kimball het opprinnelig Aagot Østensdatter, og hadde sammen med foreldre og søsken emigrert til Amerika med den første utvandrergruppen

fra Østlandet; Rue-følget fra Austbygdi i Tinn våren 1837. Hun oppholdt seg i de norske nybygger-koloniene sørvest for Chicago, hvor det så tidlig som i 1845 var mer enn 150 norske som hadde sluttet seg til mormonene. Mange av dem var i utgangspunktet haugianere.

Halvparten emigrerte til Utah

Mormonene reiste i flokk og følge til Salt Lake, også fra Europa. De hadde mange av de samme motivene som andre emigranter, men i tillegg ble de direkte oppfordret til å komme til Utah. Gjennom siste halvdel av 1800-tallet og fram mot andre verdenskrig skulle halvparten av alle skandinaver som konverterte sette kursen over Atlanteren – flest fra Danmark, mange fra Sverige og færre fra Norge.

Deres historie har aldri vært godt kjent her i landet. I dag er den både gjemt og glemmt. Samtidig er dette beskrivende dokumentert i amerikanske kilder. Denne del av utvandringen ble ikke bare godt dokumentert; den var også svært godt organisert og til og med finansiert gjennom Det vedvarende emigrasjonsfond i Salt Lake City. Fondet gjorde det mulig å låne til reisen.

Dyre Dyresen reiste i 1862, som den første av konvertittene fra Evju og Klippenberg. Året etter dro søstrene Anne Helena og Berte Maria Dyresdatter med

The Mormon Trail mot Salt Lake-dalen - 2092 km fra Nauvoo, Illinois og 1637 km fra Florence, Nebraska. (Wikipedia, public domain)

gårdmannen Ole Hansen. Berte Maria og Ole hadde giftet seg, og Ole hadde med seg datteren Helle Andrine på 7 år. Endelig, da den amerikanske borgerkrigen var over, emigrerte også foreldrene Dyre Anundsen og Gjertrud Marie Olsdatter i 1866.

Omkring 150 år i ettertid kan vi følge disse mormon-emigrantene hele veien til Salt Lake City. De reiste via Christiania til Danmark, Tyskland og de fleste også om England. Det var dramatiske seilaser over Atlanteren til New York. Derfra bar det videre dels med båter, og for det meste med godstog og stadig rett på gulvet i kuvogner via Canada til Missouri River. De siste 160 milene gjennom indianerland til Saltsjødalen gikk de til fots og med prærievogner trukket av okser.

De kom med dampbåt til København. Der var det samling også for brødre og søstre fra Danmark og Sverige, før de dro videre med dampbåt til Kiel eller Lübeck, over til Hamburg og derfra til Amerika – eller med dampbåt til Hull eller Grimsby og tog til Liverpool, før kursen ble satt over det store havet. Dampskip hadde begynt å krysse Atlanteren, men mormonene chartret seilskip. Mens de fleste norske emigranter i en tjueårsperiode etter opphevelse av Navigasjonsakten i 1851 reiste via Quebec, dro mormonene fortsatt til New York.

Mormonerfølge ved South Pass, Wyoming 1866 - 378 km igjen til Salt Lake City. (LDS Church History Library)

Dramatiske seilaser over Atlanteren

«Athena» på 1058 tonn hadde 484 mormon-emigranter om bord, blant dem Dyre Dyresen, da skipet ble slept ned elven Elbe fra Hamburg og satte seil fra Glückstadt 21. april 1862. Det skulle bli en forferdelig overfart, en av de verste noensinne. Om bord herjet meslinger og akutt diaré, kosten var dårlig og drikkevannet elendig. Det døde 33 barn og 5 voksne innen de kom til New York 7. juni.

«John J. Boyd» var med 1311 tonn et betydelig større skip, som tok med 767 emigranter fra Liverpool 30. april til New York 29. mai 1863. På passasjerlisten finner vi søstrene Anne Helena og Berte Maria Dyresdatter og Ole Hansen. Datteren til Ole, Helle Andrine, skal ha vært med da de reiste fra Sandsvæer, men er ved landgang ikke oppført i passasjerlisten. Hun nådde ikke reisens mål.

Dyre Anundsen og Gjertrud Marie Olsdatter reiste med den tyske skuta «Humboldt» på 789 tonn. Den dro med 328 emigranter fra Hamburg 2. juni og kom til New York 18. juli 1866. Også på denne overfarten var det flere omkomne. «Humboldt» forliste på returen over Atlanteren.

I New York gikk de i land og ble registrert på Castle Garden. Der hadde mormonene en representant, som hjalp sine trosfeller til rette og ledet dem videre på reisen.

De skulle vestover, men dro i første omgang mot nord om Canada, med elvedampere og tog. Om reisen over Atlanteren var strevsom, ble den ikke bedre med mange mennesker stuert sammen i godsvogner under tvilsomme sanitære forhold og skralt med mat. Dårlig drikkevann var sannsynligvis årsak til hyppige utbrudd av kolera. Det foreligger flere beretninger om hvordan døde og døende ble satt igjen på stasjonene som togene passerte.

Etter en til to uker kom immigrantene til St. Joseph, Missouri. Derfra kunne de sitte på dekk og trekke frisk luft, mens de reiste med hjuldampere nordover Missouri River mot Florence. Det skal ha vært en befrielse, beste del av den lange reisen.

The Mormon Trail var ingen sjarmøretappe

I Florence ventet The Mormon Trail. Det var ingen sjarmøretappe! Over en 20-årsperiode fra 1848 til 1868 skulle mer enn 62 000 mormon-pionerer ta seg 1637 kilometer gjennom Nebraska, Wyoming og Utah – til fots og med vogner trukket av hester, muldyr, okser eller med håndkraft. Det er et av de mest heroiske kapitler i hele mormonhistorien. Mellom 2000 og 3000 døde før de nådde sitt Sion. Blant dem var Dyre Anundsen.

De reiste med store vognkompanier. Det var ikke gratis; 50 – 60 dollar for voksne, halv pris for barn under 10 år. Alle som kunne var forventet å gå til fots, ofte barbeint eller med tresko.

Dagsetappene varierte, men vanligvis gikk de tre kilometer i timen og ti timer hver dag. Her er det samling ved Coalville, Utah (LDS Church History Library)

Denne reisemåten var ikke unik for mormonene. Over hele Nord-Amerika trakk nybyggere vestover med prærievogner, men knapt noe annet sted ser man persontransport på denne måte i et slikt omfang, så velorganisert og over så lang distanse som The Mormon Trail mot Salt Lake. Det var framdrift tre kilometer i timen, omkring ti timer hver dag. Kvinnene gikk i lange skjørt, barn ble borte eller ble skadet av vogner og dyr. Toalett-ærend foregikk etter et enkelt og greit prinsipp; menn til den ene siden, kvinner til den andre...

Transportopplegget ble bedre organisert for hvert år. Fram til 1860 var det vogn-tog av litt forskjellig karakter. For å redusere kostnadene gikk det i årene 1856-1860 håndkjerrekompanier med til sammen nesten 3000 immigranter. Tenke seg til; i tillegg til å gå den lange veien kanskje barbeint eller med tresko, skulle de dra og dytte håndkjerre!

Den danske misjonæren Hans Olsen Magleby var med i et av håndkjerrekompaniene i 1859, sammen med sin første kone Gjertrud Marie Christensdatter Roe fra Kongsberg.

Prærievogner i shuttletrafikk

Fra 1860 tok Jesu Kristi Kirke over organiseringen. Hver vår ble det satt opp vogn-tog i Salt Lake City, som ble sendt østover med varer som skulle eksporteres og som hadde med seg immigranter tilbake fra Missouri River. Helst brukte de okser som trekkdyr. De greide seg bedre enn hester ute på slettene, og ble ikke så ofte tatt av indianerne.

Dyre Dyresen kom i 1862 med i et vogntog ledet av Captain John R. Murdock. De var omkring 650 immigranter fordelt på 65 vogner, reiste fra Florence 28. juli og kom til Salt Lake City ca. 1. oktober.

Året etter tok Dyre jr. turen tilbake over fjellene og de store slettene. Han var en av mange ungarer som ble rekruttert til å kjøre vogner østover for å hente nye immigranter. Det skal ha vært en populær tjeneste. Ikke bare fikk de betalt sin tiende til kirken på denne måten, disse smarte ungarerne var motivert av at med nye immigranter kom fagre, unge damer. Dyre jr. visste nok at han ville møte søstrene sine og Ole Hansen. Det var posttjeneste og telegraflinje ikke bare mellom Salt Lake City og Florence, men også til New York og over Atlanteren.

Anne Helena og Berte Maria Dyresdatter med Ole Hansen reiste sammen med Dyre jr. i Captain John R. Youngs vognkompani fra Florence 1. juli. Mer enn 200 pionerer med 44 vogner kom til Salt Lake City 12. september. Før avreisen fra Florence forlovet Anne Helena seg med Olaus Johansen fra Røyken. I Echo Canyon giftet de seg, tre dager før den strevsomme turen var over.

Mormonene var ikke udelt populære i Florence. Selv ønsket de seg bort fra byens syndige liv med ølkneiper, whiskysjapper og gledespiker. Da foreldrene Dyre

Ved byen Wyoming, som ikke eksisterer lenger, fant mormonene areal for teltleirer med tusenvis av nye immigranter - bilde fra 1866. (LDS Church History Library)

Anundsen og Gjertrud Marie Olsdatter kom med hjuldamper oppover Missouri River 1866, slo de leir ved byen Wyoming, som ikke må forveksles med staten Wyoming. Byen Wyoming eksisterer ikke lenger, men en gang var dette et livskraftig samfunn med 800 innbyggere.

Ved Wyoming fant de areal for teltleirer med tusenvis av nye immigranter, som forberedte seg på ferden vestover. Captain Peter Nebeker hadde med seg Dyre Anundsen og Gjertrud Marie Olsdatter i sitt vognkompani, med ca. 400 pionerer fordelt på 62 vogner. De reiste fra Wyoming 7. august, og rakk fram på rekordtid til Salt Lake City 29. september.

Men Gjertrud Marie Olsdatter kom alene. Dyre Anundsen døde og ble gravlagt ute på slettlandet 11. august. Han ble lagt i jorden bare innrullet i et teppe. Etterpå tente de bål på graven, for at ikke indianere skulle finne den. Årsaken til at Dyre Anundsen måtte gi tapt, er ikke kjent.

På den lange veien til Sion var det i tillegg til daglig framdrift, leirslagning og matstell også vognreparasjoner, jakt, forhandlinger med indianerne, religionsutøvelse, sosiale sammenkomster, lek og moro, fødsler, skader og ulykker, depresjo-

Pionerene fra Sandsvær er registrert flere ganger med tempelhandlinger i The Endowment House, som fungerte før Salt Lake Tempel sto ferdig i 1893. (LDS Church History Library)

ner, død og begravelser, bryllup, leting etter savnede, krangler, slåssing og personlig hygiene. Alle hadde sine utfordringer, noen større enn andre. Berte Maria Dyresdatter var høygravid og fødte barn bare tre eller fire dager etter turen over slettene og fjellene.

Bosettinger over hele Salt Lake-dalen

Det er mulig å danne seg et bilde av hvordan det gikk med mormon-pionerene fra Sandsvær også etter at de kom fram til Utah. I første omgang bosatte alle seg syd for Salt Lake City. Mormonene etablerte bosettinger over hele Salt Lake-dalen, for å sikre territoriet. Innen århundreskiftet var det omkring 500 slike bosettinger.

Gjertrud Marie bodde hos yngstedatteren Anne Helena, fram til sin død i 1890. På Murray City Cemetery står det i dag en gravstøtte, sannsynligvis av nyere dato, til minne om henne og mannen Dyre.

Anne Helena levde i polygami-ekteskap og fikk åtte barn med Olaus, som amerikaniserte etternavnet til Johnson. Olaus hadde altså enda en kone, slik mormonene begynte å praktisere allerede i Nauvoo og kirken regelrett oppfordret til fra begynnelsen av 1850-årene. Føderale lover og etter hvert også Jesu Kristi Kirke satte i 1890 en stopper for flerkoneriet. Olaus livnærte seg som snekker og husbygger, og var to eller tre ganger tilbake i Norge som misjonær. Anne Helena døde i 1915, Olaus levde til 1922.

Dyre jr. kalte seg Amundsen, var tømmerhogger og gårdbruker. Han hogde granitt til Salt Lake-tempelet, og lot seg verve og ble hedret for sin innsats i en indianerkrig syd for Salt Lake City. Dyre jr. ble enkemann bare tre uker etter at han hadde giftet seg samme dag som han kom tilbake til Salt Lake City fra sin andre tur fra Missouri River. Senere giftet han seg på ny og fikk tre barn. Dyre jr. døde i 1906.

Berte Maria og Ole flyttet til Bear Lake, Idaho i 1869. I St. Charles drev de gård og sagbruk i et område som kunne være til forveksling likt Norge, hadde det ikke vært for alle indianerne. Det var skog og barske vintre. Berte Maria og Ole fikk tre barn sammen. Også dette var et polygami-ekteskap. I februar 1898 meldte St. Charles News og flere andre aviser at Ole hadde kommet i krangel og ble stukket i ryggen med kniv. Han overlevde, men døde året etter. Berte Maria levde til 1915.

Et sted for undring over levd liv

En tur til Evjuevja i dag gir ingen informasjon om det som skjedde her 15. november 1860. Men nå som vi kjenner historien om Mormonerhølen og det som fulgte etter, er dette et stille sted for å tenke lange tanker med mye undring over levd liv.

I den totale sammenheng utgjør mormon-emigrantene en liten del av utvandringshistorien. Fram til 1925 reiste nesten 900 000 nordmenn til Amerika. I un-

derkant av 3500 var mormoner som skulle til Utah. Mot slutten av 1860-tallet ble det bygget jernbane til Salt Lake City. Det var bare omkring 600 norske som gikk til fots de 160 milene fra Missouri River til Salt Lake City.

Dyre Anundsen, som fant sin grav ute på de store slettene i Nebraska, har etterkommere også i Norge. Blant tre barn som ikke konverterte og dro var Anund Dyresen, som kom til husmannsplassen Dammyra i Siljan og senere til Fjelldalen i Gjerpen. Dyre Anundsen var min tippoldefar, Anund Dyresen min tippoldefar.

Kilder:

Mormon Trail Center at Historic Winter Quarters, Otoe County Genealogical Society, Brigham Young University, Jesu Kristi Kirke av Siste Dagers Hellige m.fl.

Google- og Wikipedia-søk, familysearch.org, lds.org/overlandtravels, mormontrails.org, ancestry.com, findagrave.com m.fl.

Diverse bøker, blant disse: Vår Arv (Jesu Kristi Kirke), Under Nordlysets Himmel (Hilmar Freidel), Farvel Norge og Drømmen om Amerika (Sverre Mørkhagen), Sandsværs historie (Olav Sâtvedt) og History of Bear Lake Pioneers (Edith Parker Haddock/Dorothy Handy Matthews).

Diverse artikler, blant disse: The gathering to Zion – Mormon emigration from Norway og Latter-day Saints Scandinavian Migration through Hull (Nicholas J. Evans/Fred E. Wood), Discovering Mormon Trails (Stanley B. Kimball), A Brief History of the Scandinavian Mission (Andrew Jenson), Norwegian Forerunners Among the Early Mormons (William Mulder) og Hans Olsen Magleby (Hans Olson Memorial Foundation).

Kontakt med 25 - 30 enkeltpersoner, blant disse mange etterkommere i flere amerikanske stater med tilgang til familiearkiv.